

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Psühholoogia instituut

Anne-Liis Sirol

VANEMATEGA SUHETE TAJUMINE JA SELLE SEOS
ANTISOTSIAALSE KÄITUMISEGA

Seminaritöö

Juhendajad: Kenn Konstabel, PhD

Kalev Saar

Läbiv pealkiri: vanematega suhete tajumine

Tartu 2012

KOKKUVÕTE

2010. aastal kaitses Kaidi Kübar magistritööd (Kübar, 2010), milles uuriti kinnipeetavate vanematega suhete tajumist, psühholoogilist kohanemist, alkoholi ja narkootikumide tarbimist ja isiksuseomadusi. Antud töö probleemiks oli suhteliselt väike kontrollgrupp, mille rahvuslik ja hariduslik jaotus erinesid oluliselt kinnipeetavate grupist. Käesoleva seminaritöö eesmärk on koguda suurem kontrollgrupp täisealistest kinnipidamisasutustes mitteviibinud inimestest ning võrrelda saadud tulemusi Kaidi Kübara poolt kogutud kinnipeetavate andmetega.

Tulemused näitasid, et küsimustike sisemine kooskõla oli hea. Leiti, et võrreldes kontrollgrupiga tajuvad kinnipeetavad vanematega suhteid halvematena. Kontrollgrupi hulgas oli oluline seos psühholoogilise kohanemise ning emaga suhete tajumise osas, kuid oluline seos puudus isaga suhete tajumises. Psühholoogilise kohanemisega oli alkoholi ja narkootikumide tarvitamine oluliselt seotud. Psühholoogiliselt paremini kohanenud isikud kasutavad vähem narkootikume ja alkoholi. Kinnipeetavatel on EPIP-NEO skaalas kõrgem Neurotilisus ja Meelekindlus ning madalam Avatus.

Märksõnad: vanematega suhete tajumine, antisotsiaalsus, PARQ, PAQ, SUQ, FIS, CES-D, EPIP-NEO.

PERCEIVED PARENTAL RELATIONSHIPS AND THEIR RELATION WITH ANTISOCIALITY

ABSTRACT

In 2010 Kaidi Kübar defended her masters' thesis in which goal was to research and analyze how criminally detained individuals perceive relations with their parents, psychological integration, consumption of alcohol and narcotic drugs and personal identity. One major negative aspect of this masters' thesis was that the results were compared with results of a relative small control group, which participants had essentially different structure of nationality and education.

The goal of the current seminar note is to compile a larger control group of adult individuals who have not been criminally detained and to compare the results with the results of Kaidi Kübars data and analysis.

The results of the analysis of gathered data showed that the internal consistency of the questionnaire was good. Compared to the larger control group the detained individuals perceived relations with their parents as worse. The analysis of the control group showed a significant correlation with psychological integration and perception of relation with mothers, but it has to be mentioned that such significant correlation was absent in relations with fathers. Psychological integration was significantly correlated with consumption of alcohol and narcotic drugs. Individuals who are better psychologically integrated consume less alcohol and narcotic drugs. In the EPIP-NEO scale the criminally detained individuals showed a higher rate of neuroticism, determination and lower rate of openness, than the control group.

Key words: perceived parental relationships, antisociality, PARQ, PAQ, SUQ, FIS, CES, EPIP-NEO.

1. Sissejuhatus

2010. aastal kaitses Kaidi Kübar magistritööd (Kübar, 2010), milles uuriti kinnipeetavate vanematega suhete tajumist, psühholoogilist kohanemist, alkoholi ja narkootikumide tarbimist ja isiksuseomadusi. Antud töö probleemiks oli suhteliselt väike kontrollgrupp, mille rahvuslik ja hariduslik jaotus erinesid oluliselt kinnipeetavate grupist. Käesoleva seminaritöö eesmärk on koguda suurem kontrollgrupp täisealistest kinnipidamisasutustes mitteviibinud inimestest ning võrrelda saadud tulemusi Kaidi Kübara poolt kogutud kinnipeetavate andmetega.

Antisotsiaalne käitumine on kirjeldav termin, et iseloomustada tegevusi, kui rikutakse tahtlikult teiste inimeste või ühiskonna õigusi nii, et niisuguse käitumise tagajärjed on kahjulikud (Kõiv, 2010). Walker, Colvin & Ramsey (1995) määratlevad antisotsiaalset käitumist, kui riskikäitumist, mille sisuks on sotsiaalselt määratletud ja aktsepteeritud käitumismustrite, reeglite, normide ja/või standardite rikkumine erinevas ümbruses (kodus, koolis, ühiskonnas). Inimeseõpetuses käsitletakse noorukite tervisega seotud riskikäitumise liike (käesolevas käsitluses antisotsiaalse käitumise sünonüümiks), milleks on käitumine, mis võib tekitada vigastusi; seksuaalset riskikäitumist, ebatervislikku toitumist, mittepiisavat kehalist aktiivsust ning suitsetamist, alkoholi ja teiste uimastite tarvitamist (Kõiv, 2010).

Peamised indiviidi endaga seotud riskitegurid on puudujäägid kognitiivses arengus ja varajased käitumisprobleemid, mis mõjutavad hilisemat akadeemilist ebaedu; agressiivsus, hulljulgus, impulsiivsus, enesekontrolli puudumine, puudujäägid hüvitise edasilükkamises, lühiajaline tähelepanuvõime, puudujäägid probleemilahendusoskustes, puudujäägid rollivõtmisoskustes ja empaatia arengus (Blackburn, 1999).

Vanemate poolse aktsepteerituse-tõrjutuse teooria (PART)

Magistritöös kasutas Kübar, K vanematega suhete tajumise mõõtmiseks vanemate poolse aktsepteerituse-tõrjutuse teooriat (edaspidi kasutatud inglisekeelset *Parental Acceptance Rejection Theory* lühendit PART). PART on empiirilistel tõenditel põhinev teooria sotsialiseerimise ja elukestva arengu kohta. Teooria püüab ennustada ja selgitada peamiseid põhjuseid, tagajärgi ja korrelatsioone inimsuhete aktsepteerituse-tõrjutuse raames – peamiselt vanemate omas. Antud teooria on laialt levinud USA-s ja mujal maailmas (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2011).

Test püüab vastata viie klassi küsimustele, mis on jagatud kolme süsteemi teooriasse. Nendeks on isiksuse-, toimetuleku- ja sotsiaalkultuurilise süsteemi teooria (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2011).

Isiksuse süsteemi teooria küsib kaks üldist küsimust. Esiteks, kas vastab tõele alamteooria väide, et lapsed igal pool (erinevates sotsiaalkultuurilistes süsteemides, rassides, etnilistes gruppides, sugudes jne.) vastavad põhiliselt sama moodi, kui nad tunnevad ennast oma vanemate (või teiste tugi isikute) poolt aktsepteeritult või eemale tõrjutud. Teiseks, mil määral mõjutab lapsepõlves kogetud tõrjumine täiskasvanud ja vanema iga? Toimetuleku süsteemi teooria küsib ühe põhilise küsimuse - mis annab osadele lastele ja täiskasvanutele paindlikkuse teistest efektiivsemalt toime tulla lapsepõlves kogetud tõrjutusega? Sotsiaalkultuurilise süsteemi teooria küsib kaks väga erinevast klassist küsimust. Miks on mõned vanemad soojad ja armastavad ning teised külmad, agressiivsed, tõrjuvad? Mil määral on ühiskonna struktuur, nagu ka inimeste käitumine ja uskumused mõjutatud sellest, et enamus vanemaid selles ühiskonnas aktsepteerivad või tõrjuvad oma lapsi (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2011).

Rohner (2004) kasutab aktsepteerituse-tõrjutuse sündroomi, mis on koostatud kahest täiendava komplekti faktoritest, kuna inimesed kogevad vanemate poolset aktsepteerituse-tõrjutuse tüsistust. Käitumise nelja klassi sümboolset sõnumit annab edasi „Minu vanem (või keegi teine tugi isik) armastab mind (või ei armasta mind ehk

tõrjub)". Need käitumise klassid sisaldavad tajutud soojuse kiindumust (või vastandina külma – vastupidist kiindumist), lahkust – ründamist, erapooletust – hooletust ja vahet tegemata tõrjutust.

Antisotsiaalse käitumise ennetamine

Ennetustöö ja sekkumine seoses antisotsiaalse käitumise erinevate liikidega lähtub inimeseõpetuses psühhosotsiaalsetest teooriatest ning keskendub sellise käitumise riski- ja kaitseteguritele. Ennetusprogrammid on suunatud sellele, et arengulisest perspektiivist võttes ei toimuks riskikäitumise laienemist ega seotust progresseeruvalt üha uute probleemse käitumise vormidega (Kõiv, 2010).

Kõiv (2003) on välja toonud, et ennetavaid meetmeid antisotsiaalse käitumise osas võib liigitada valitava sihtgrupi alusel. Üheks selliseks programmiks on üldine õpetus õpilaskonnas näiteks sotsiaalsete oskuste õpetamise näol. Teiseks sekkumise viisiks on individuaalne lähenemine sihtgrupile, mis on kindlaks tehtud sotsiaalsete, psühholoogiliste ja teiste faktorite põhjal. Näiteks varajases eas avastatud agressiivne käitumine ning sellesse sekkumine, et vältida antisotsiaalset käitumist hilisemas eas. Kolmas sekkumise viis on kõrge riskiga sihtgrupile, mis on ajamahukas ja indiviidi keskne. Reid ja Eddy (1997) on välja toonud, et koolis aset leidvad sekkumised peaksid sisaldama kolme komponenti selleks, et muutused toimuksid kogu kooli keskkonnas, nendeks on 1) teatud kindla liigiga antisotsiaalne käitumine 2) koostöö õpilase, vanemate ja õpetajate vahel 3) struktureeritud sekkumised. Antisotsiaalse käitumise ennetamise juures on väga oluline õpetada õpilasi omavahel suhtlema, ilma et kasutataks agressiooni või vägivalda. Tõenäoliselt vähendades ühte liiki antisotsiaalset käitumist, vähenevad ka teised liigid. Ennetavat antisotsiaalset käitumist on vaadeldud ajas kulgevate etappidena, mis jagunevad kolme põhirühma nagu 1) üksikisikute sotsiaalsete oskuste ja sotsiaalsete probleemilahenduste programmid 2) agressiivse

käitumise vähendamise programmid 3) kiusamise vähendamise programmid (Kõiv, 2003).

Antisotsiaalse käitumise ennetamiseks viisid kuus Tartu Ülikooli kasvatusteaduste eriala tudengit Kristi Kõivu sotsiaalsete oskuste treeningu meetodikaga läbi uuringu kahes Võrumaa põhikoolis 2001/2002 õppeaastal. Antud uurimuse eesmärgiks oli uurida sotsiaalsete oskuste treeningu mõju kiusamiskäitumisele, võttes taustana arvesse kiusamiskäitumise ulatust nendes koolides. Tulemusena vaadeldes sotsiaalsete oskuste treeningus osalenud kiusajate ja ohvrite staatuse muutumist pärast treeningus osalemist, ilmsid uurimusest järgnevad positiivsed tendentsid: üks neljandik treeningus osalenud kiusajatest ja ligikaudu kolmandik ohvritest minetas kaasõpilaste hinnangul oma negatiivse staatuse. Järelikult avaldas sotsiaalsete oskuste treening positiivset mõju treeningus osalenute sotsiaalse kompetentsuse arengule ja soodustas kiusaja või ohvri staatusest vabanemist (Kõiv, 2003).

Antisotsiaalse käitumise vastand on prosotsiaalne käitumine, kus inimene kasutab omi ressursse selleks, et saavutada positiivseid tagajärgi mitte enda, vaid teise inimese jaoks (Warden, Chistie, 1999). H.-W. Bierhoff on iseloomustanud prosotsiaalset käitumist kui käitumist, mis tähistab tegevust, mis on tahtlikult suunatud sellele, et kellegi teise olemist ja tegevust sotsiaalses situatsioonis parandada või tuua kasu teistele inimestele (Bierhoff, 2002).

Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Eesmärk:

Käesoleva seminaritöö eesmärk on analüüsida vanematega suhete tajumist ja selle seost antisotsiaalse käitumistega kinnipidamisasutustes mitteviihinud inimeste puhul ja võrrelda tulemusi Kaidi Kübara poolt 2010. aastal kaitstud magistritööga. Käesoleva eesmärgi saavutamiseks on vajalik koguda piisav kontrollgrupp kinnipidamisasutustes mitteviihinud inimestest.

Hüpoteesid:

1. Kinnipeetavad tajuvad vanematega suhteid halvematena (PARQ skoorid on kõrgemad).
2. Psühholoogiliselt paremini kohanevad isikud (PAQ skoorid on madalamad) tajuvad vanematega suhteid parematena (PARQ skoorid on madalamad) ning kasutavad vähem alkoholi ja narkootikume (madalamad SUQ-A ja SUQ-N skoorid).
3. Antisotsiaalsetel inimestel (rohkem vangistusi) on EPIP-NEO skaalas sotsiaalsus ja meelekindlus keskmisest madalamad ning neurootilisus keskmisest kõrgem.

2. Meetod**2.1 Ülevaade uurimuses osalejatest**

Käes olev seminaritöö põhineb 43 inimese (edaspidi uurimuses osalejad) andmestikul, kes moodustavad Kaidi Kübara (2010) magistritööle kontrollgrupi. Põhigrupi kuulub 108 vanglas kinnipeetavat meest, kellest 52 eestlast ja 56 mitte-eestlast. Kontrollgruppi kuuluvad Tallinna Vanalinna, Tallinna Vana-Kalamaja ja Tartu Täiskasvanute Gümnaasiumi meessoost õpilased ning ETK hulgilao meessoost töötajad, neist 33 eestlast ja 10 mitte-eestlast. Andmed koguti ajavahemikus 1.oktoober 2011 kuni 14.mai 2012. Selle ajavahemiku jooksul koguti andmeid nii täiskasvanute gümnaasiumitest kui ka hulgilaoga tegelevast ettevõttest. Iga küsimustik koosnes üheksast testist, millest üks oli üldküsimustik, neli vanematega suhete tajumise kohta, üks depresiooni, kaks ainete tarbimise ning üks isiksuse testi kohta.

Uurimuses osalejad olid vanuses 18-62 aastat, sh. põhigrupi eestlased vastavalt 21-62; M=31,7 (SD 9,2), põhigrupis mitte-eestlased vastavalt 21-55; M=30,4 (SD 7,4) ja kontrollgrupis eestlased vastavalt 18-40; M=23,2 (SD 5,1), kontrollgrupis mitte-eestlased vastavalt 18-49; M=29 (SD 8,8).

Põhigrupis oli algharidusega 12 isikut, põhiharidusega 39 isikut ja kesk- või kõrgharidusega 52 isikut, kontrollgrupis oli põhiharidusega 37 isikut ja kesk- või kõrgharidusega 6 isikut. Põhigrupis oli 57 vallalist, 40 abielus või vabaabielus ja 3 lahutatud või leske, kontrollgrupis oli 28 vallalist, 14 abielus või vabaabielus ja 1 lahutatud. Linnas elas 72 põhigrupi ja 32 kontrollgrupi isikut, linnas ei elanud 31 põhigrupi ja 11 kontrollgrupi isikut. Ema oli algharidusega kolmel põhigrupi isikul, põhiharidusega 22, keskharidusega 52 ja kõrgharidusega või teaduskraadiga 25 põhigrupi isikul. Ema oli põhiharidusega kahel kontrollgrupi isikul, keskharidusega 16 ja kõrgharidusega või teaduskraadiga 25 kontrollgrupi isikul. Isa oli algharidusega 6 põhigrupi isikul, põhiharidusega 17, keskharidusega 52 ja kõrgharidusega või teaduskraadiga 20 isikul. Isa oli põhiharidusega 5 kontrollgrupi isikul, keskharidusega 19 ja kõrgharidusega või teaduskraadiga 15 isikul. Perekonna majanduslikku seisut hindas väga halvaks või halvaks 10 põhigrupi isikut, rahuldavaks 50 ja heaks või väga heaks 43 põhigrupi isikut. Perekonna majanduslikku seisut hindas väga halvaks või halvaks 6 kontrollgrupi isikut, rahuldavaks 16 ja heaks või väga heaks 21 isikut.

2.2 Mõõtvahendid

Vastavalt Kaidi Kübara (2010) magistritööle:

Vanemate aktsepteerituse-tõrjutuse küsimustiku PARQ-i täiskasvanu versioon (*Parental Acceptance-Rejection Questionnaire Adult Version*) (Rohner, 2005) mõõdab, kuidas täiskasvanu tajub vanemapoolset kohtlemist, kui ta oli 7–12 aastane. Vanemate käitumise tajumist mõõdetakse neljal dimensioonil 1) soojus ja kiindumus, 2) vaenulikkus ja agressiivsus, 3) ükskõiksus ja hoolimatus ja 4) tõrjumine. Kõik neli skaalat kokkuliidetuna annavad vanema heakskiitvana–tõrjuvana tajumise üldskoori. Uurimuses osalejad täidavad kaks PARQ-i küsimustikku, üks mõõdab isa või esmase meeshooldaja heakskiitvana–tõrjuvana tajumist ja teine mõõdab ema või esmase naishooldaja heakskiitvana–tõrjuvana tajumist. Skoorid varieeruvad vahemikus 60–240. Skoor, mis on võrdne või suurem kui 150, näitab, et uurimuses osaleja tajub, et tema vanem oli rohkem tõrjuv kui heakskiitev.

Psühholoogilise kohanemise küsimustiku PAQ-i täiskasvanu versioon (Rohner & Khaleque, 2005) koosneb 63 väitest. Väited jagunevad 7 skaalasse: a) vaenulikkus ja agressiivsus, sealhulgas füüsiline, verbaalne ja passiivne agressiivsus ning agressiivsuse ja vaenulikkuse taltsutamise probleemid, b) sõltuvus, c) negatiivne enesehinnang, d) negatiivne eneseadekvaatsus, e) emotsionaalne tundetus, f) emotsionaalne ebastabiilsus ja g) negatiivne maailmavaade. Üldiselt mõõdavad need 7 skaalat indiviidi üldist psühholoogilist kohanemist, mis PART-i kohaselt on tihedalt seotud nii vanemate kui ka teiste kiindumusobjektide heakskiitva-tõrjuva suhtumisega lapsesse. Võimalikud skoorid jäävad 63 (minimaalne) ja 252 (maksimaalne) vahele. Keskmise skoor on 158. Keskmisest kõrgem skoor viitab psühholoogilisele kohanematusetele, madalam aga psühholoogilisele kohanemisele. Alaskaalade minimaalsed ja maksimaalsed skoorid on 9 ja 36, keskmine 23. Mida kõrgem skoor vastavas alaskaalas saadakse, seda problemaatilisem on vastav dispositsioon (Rohner & Khaleque, 2005).

Isa lapse elus osalemise küsimustik (FIS) (Finley & Schwartz, 2004) sisaldab 20 lapse-vanemaks olemise tegevusvaldkonda (nt vaimne areng, vastutustunde arendamine, rahaline toetus, lapse eest hoolitsemine). Uurimuses osaleja hindab 4-pallisel skaalal, kui palju on isa vastavas eluvaldkonnas osalenud. Skaala varieerus 1-st (peaaegu mitte kunagi ei osale) kuni 4-ni (peaaegu alati osaleb). Lõpuks summeeritakse kõik vastused. Skoorid varieeruvad vahemikus 20 kuni 80. Mida väiksem skoor, seda vähem osaleb isa lapse elus.

Depressiooniskaala (CES-D). Küsimustik koosneb 20 väitest, kus uurimuses osaleja vastab enda kohta, kui tihti ta on viimasel nädalal kirjeldatud sümptomeid kogunud. Vastuse variandid on 1-st 4-ni. 1 tähendab „harva või üldse mitte“ (vähem kui 1 päeval), 2 „paar korda või vähesel määral“ (1–2 päeval), 3 „sageli või tihti“ (3–4 päeval) ja 4 „enamasti või kogu aeg“ (5–7 päeval). Skoorid varieeruvad 20-st kuni 80-ni. Skoori väärtus 36 ja kõrgem näitab depressioonile omaste sümptomite olemasolu (Radloff, 1977; Radloff, 1991).

Alkoholi tarbimise küsimustik (SUQ-A) ja narkootikumide kasutamise küsimustik (SUQ-N). Küsimustik on Rohneri keskuses (*Ronald and Nancy Rohner Center for the Study of Interpersonal Acceptance and Rejection*) modifitseeritud variant Henry, Robinson & Wilson (2004) küsimustikust "Ainete tarvitamise küsimustik noorukitele" (*Adolescent Substance Use Indicator*). Kui vastaja ei ole kunagi alkoholi tarvitanud, saab ta skooriks 1, kui ta on kasvõi ükskord alkoholi tarvitanud, siis on väikseim võimalik saadav skoor 6 ja suurim võimalik skoor on 18. Mida suurem on skoor, seda rohkem tarvitab uurimuses osaleja alkoholi ja/või narkootikume ning tal on selle tarvitamise pärast probleeme. Esimesele küsimusele (Olen pruukinud alkoholi) saab vastata 6-pallisel skaalal: 1 „mitte kunagi“, 2 „ainult üks või kaks korda“, 3 „harva“, 4 „mõnikord“, 5 „üsna sageli“ ja 6 „väga sageli“. Järgnevatele väidetele tuleb vastata 3-pallisel skaalal: 1 „vale“, 2 „osaliselt õige“ ja 3 „täiesti õige“.

Kõik eelnimetatud testid on eesti keelde adapteerinud Tiia Tulviste.

Üldandmed. Isikuandmetena küsiti vastaja sugu, vanust, rahvust, haridustaset (alg-, põhi-, kesk-, kõrgharidus, teaduskraad), ametit või omandatud eriala, perekonnaseisu, laste arvu ja kasvatavate laste arvu. Päritoluperekonna koosseisu (ema-isa, ema-kasuisa, ainult ema, isa-kasuisa, ainult isa, lastekodu, muu; õdedevendade arv, kellega isik koos kasvas), isiku ema ja isa töökoha ning isiku elukoha (maa, asula, linn) ja päritoluperekonna majandusliku seisuga (väga hea, hea, rahuldav, halb, väga halb), koduse keele ning isiku ema ja isa haridustaseme andmed paluti esitada seisuga, mil isik oli 11-14 aastane. Üldandmetena küsiti ka, kummal vanemal olid paremad ideed (emal, isal) ning kumba vanemat isik kõrgemalt hindab (ema, isa).

2. 3 Protseduur

Uurimuses osalemine oli vabatahtlik. Osalejad täitsid küsimustikud vastavalt kirjalikele instruksioonidele neile sobival ajal. Käesoleva töö aluseks olevad andmed kogus töö autor. Töö autor jagas põhigrupi küsimustike komplekte 75 inimesele, neist 50 eesti- ja 25 venekeelset komplekti. Tagastati 43 küsimustikku ehk 57%. Küsimustikud

kodeeriti vastavalt seatud anonüümsuse tagamiseks. Need vastajad, kes soovisid uurimuse tulemustest kokkuvõtet, märkisid oma nime ja e-posti aadressi küsimustikke sisaldavale ümbrikule.

3. Tulemused

Kõikide testi täitnud katseisikute tulemused kanti arvutisse edasiseks töötlemiseks. Tulemusi analüüsiti MS Exceli ja Stata 10 programmide abil.

Skaalade ja alaskaalade sisereliaabluse leidmiseks arvutati *Cronbachi alfa*.

Uurimuse aluseks olevate küsimustike sisereliaablust näitava *Cronbachi alfa* väärtused olid vahemikus 0,59-0,96 (Tabel 1). Eriti kõrge sisereliaablusega (*Cronbachi alfa* 0,95-0,96) olid PARQ-i ema ja PARQ-i isa versioonide alaskaala soojused.

Tabel 1. Skaalade ja alaskaalade sisereliaablused

Skaala/ Alaskaala	Cronbachi alfa	Skaala/ Alaskaala	Cronbachi alfa
Total PARQ-M	0,92	Total PAQ	0,92
Soojus-M	0,96	Vaenulikkus	0,78
Agressiivsus-M	0,86	Sõltuvus	0,70
Ükskõiksus-M	0,84	Madal enesehinnang	0,76
Tõrjumine-M	0,80	Negatiivne eneseadekvaatus	0,81
Kontroll-M	0,87	Emots.tundetud	0,77
Total PARQ-F	0,94	Emots.ebastabiilsus	0,77
Soojus-F	0,96	Negat.maailmapilt	0,91
Agressiivsus-F	0,90	Total SUQ-A	0,60
Ükskõiksus-F	0,87	Total SUQ-N	0,59
Tõrjumine-F	0,84	Total CES	0,81
Kontroll-F	0,86	Total FIS	0,93

Küsimustikud PARQ-M ja PARQ-F koosnesid 73 väitest, FIS ja CES 20-st väitest ning SUQ-A ja SUQ-N 5-st väitest.

Depressioonisüptomite esinemine

Kontrollgrupis on 40% isikutest depressioonile omased süptomid, kinnipeetavatel eestlastel 52% ja kinnipeetavatel mitte-eestlastel 51% vastanutest.

Emaja isa pigem tõrjuvana tajumine

Emaja peab pigem tõrjuvaks 22% kinnipeetavatest eestlastest ja 26% mitte-eestlastest, kontrollgrupist peab emaja pigem tõrjuvaks 2% vastanutest.

Isa peab pigem tõrjuvaks 27% kinnipeetavatest eestlastest ja 23% mitte-eestlastest, kontrollgrupis peab isa pigem tõrjuvaks 18% vastanutest.

Isa osalemine lapse elus

Isa osales lapse elus keskmisest rohkem (keskmisest kõrgem skoor >49) 56% kinnipeetavatest eestlastest ja 50% mitte-eestlastest, kontrollgrupis 67% vastanutest.

Psühholoogiline kohanematus

Psühholoogilisele kohanematusale viitava skoori (üle mediaani 158) said 12% kinnipeetavatest eestlastest ja 15% mitte-eestlastest, kontrollgrupis 10% vastanutest.

Ainete tarvitamine

Alkoholi tarvitamisel ületasid keskmise skoori (>11) 66% kinnipeetavatest eestlastest ja 41% kinnipeetavatest mitte-eestlastest, kontrollgrupis 30% vastanutest.

Narkootikumide tarvitamisel ületasid keskmise skoori (>11) 20% kinnipeetavatest eestlastest ja 40% kinnipeetavatest mitte-eestlastest, kontrollgrupis 9% vastanutest. Kinnipeetavate eestlaste hulgas märkis 39%, et nad pole kunagi narkootikume tarvitanud, kinnipeetavate mitte-eestlaste hulgas 20% ja kontrollgrupis 37% vastanutest.

Vanematega suhete tajumine kinnipeetavate hulgas võrrelduna kontrollgrupiga.

Statistiliselt olulistest seostest oli kinnipeetavate skaala Agressiivsus-M skoor ($F=12,4$, $p=,00$), Tõrjumine-M ($F=18,4$, $p=,00$), Kontroll-M ($F=6,0$, $p=,02$), Tõrjumine-F ($F=3,9$, $p=,05$) ja Kontroll-F ($F=6,9$, $p=,01$) kõrgem kui kontrollgrupil (Sirol ja Kübar kontrollgrupid koos).

Tabel 2. Kinnipeetavate ja kontrollgrupi PARQ-i skooride keskmised ja standardhälbed (Sirol ja Kübar kontrollgrupid koos).

	Kinnipeetavad M (SD)	Kontrollgrupp M (SD)	<i>p</i>
PARQ-M	132 (25.4)	113 (25.1)	0,00
Soojus-M	38 (15.4)	37 (13.3)	0,70
Agressiivsus-M	47 (11.8)	34 (15.2)	0,00
Ükskõiksus-M	28 (10.4)	26 (6.5)	0,17
Tõrjumine-M	20 (6.6)	16 (4.8)	0,00
Kontroll-M	36 (8.4)	33 (7.6)	0,02
PARQ-F	124 (38.3)	121 (29.7)	0,61
Soojus-F	49 (20.5)	49 (15.8)	0,87
Agressiivsus-F	25 (10.6)	24 (7.6)	0,42
Ükskõiksus-F	31 (9.7)	31 (8.4)	0,98
Tõrjumine-F	18 (6.9)	16 (5.5)	0,05
Kontroll-F	34 (8.6)	31 (8.3)	0,01

Psühholoogilise kohanemise seosed, s.h. vanematega suhete tajumisega ning alkoholi ja narkootikumide tarvitamisega.

Mitmese regressioonianalüüsi abil uuriti, millised muutujad seostuvad kontrollgrupi PAQ-i skooridega (Tabel 3). PAQ-skooridega seostusid statistiliselt oluliselt PARQ-M skoorid.

Tabel 3. PAQ-i skooridega seostuvad muutujad

	Regressioonikordaja	Regressioonikordaja standardhälve	<i>p</i>
PARQ-M	0,63	0,18	0,00
PARQ-F	0,30	0,15	0,06
CES	-0,20	0,13	0,88
Neurootilisus (N)	0,38	0,31	0,23
Avatus (A)	-0,64	0,33	0,07

Märkus: $R^2=0,96$. Tabelis on F-statistikud, mille olulisuse tõenäosus on märgitud *p*-ga.

PARQ-M ja PARQ-F skoorid seostusid oluliselt kontrollgrupi SUQ-A ja SUQ-N skooridega.

Tabel 4. PARQ-M-i skooride seostumine SUQ-A ja SUQ-N skooridega

	Regressioonikordaja	Regressioonikordaja standardhälve	p
SUQ-A	3,25	0,66	0,00
SUQ-N	3,63	0,65	0,00

Märkus: $R^2=0,85$

Tabel 5. PARQ-F-i skooride seostumine SUQ-A ja SUQ-N skooridega

	Regressioonikordaja	Regressioonikordaja standardhälve	p
SUQ-A	5,06	0,77	0,00
SUQ-N	3,12	0,74	0,00

Märkused: $R^2=0,85$

PAQ skoorid seostusid statistiliselt oluliselt SUQ-N skooridega ($b=3,18$; $p=,00$) ja SUQ-A skooridega ($b=3,87$; $p=,00$).

Vanemate võrdlus lapse arengu mõjutajana kinnipeetavate hulgas ja kontrollgrupis.

Kinnipeetavatest hindasid ligi pooled (49%) ema ideid olulisemateks ja üle poole (58%) ema rolli tähtsamaks. Kontrollgrupis võrreldes kinnipeetavatega sama arv vastanutest (49%) hindasid ema ideid olulisemaks ning üle poole (66%) ema rolli tähtsamaks.

Tabel 6. Põhi- ja kontrollgrupi isikute arv vanematega seotud hinnangute lõikes

Grupp	Olulisemad ideed			Tähtsam roll lapse elus		
	Ema	Isa	Mõlemad	Ema	Isa	Mõlemad
Põhigrupp	48	37	12	59	17	26
Kontrollgrupp	21	18	4	27	9	5

Erinevused kinnipeetavate grupi ja kontrollgrupi isiksuseomadustes.

Kinnipeetavatel oli võrreldes kontrollgrupiga madalam Avatus ($F=9,2$, $p=,00$) ning kõrgem Meelekindlus ($F=9,1$, $p=,00$).

Tabel 7. Kinnipeetavate ja kontrollgrupi isiksuseomaduste keskmised ja standardhälbed (Sirol ja Kübar kontrollgrupid koos).

	Kinnipeetavad M (SD)	Kontroll M (SD)
Neurootilisus (N)	78 (26.5)	71 (28.2)
Ekstraverstsus (E)	108 (25.5)	116 (23.2)
Avatus (O)	122 (17.2)	131 (18.8)
Sotsiaalsus (A)	114 (25.4)	118 (21.5)
Meelekindlus (C)	132 (24.1)	118 (29.4)

4. Arutelu

Käesoleva seminaritöö eesmärk oli analüüsida vanematega suhete tajumist ja selle seost antisotsiaalse käitumistega kinnipidamisasutustes mitteviihinud inimeste puhul ja võrrelda tulemusi Kaidi Kübara poolt 2010. aastal kaitstud magistritööga. Käesoleva eesmärgi saavutamiseks oli vajalik koguda piisav kontrollgrupp kinnipidamisasutustes mitteviihinud inimestest.

Seminaritöös uuriti, kas kinnipeetavad tajuvad vanematega suhteid halvematena kui seadusekuulekad inimesed. Tulemused näitasid, et 76% kinnipeetavatest tajuvad oma ema ja 75% oma isa pigem aktsepteerivatena. Kontrollgrupil on vastavad näitajad 98% ema tajumine ja 82% isa tajumine pigem aktsepteerivana. Kübar (2010) on oma töös võrrelnud saadud tulemusi (Kolk, 2009) Eesti õpilaste valimil läbiviidud uuringu tulemustega. Selle uuringu kohaselt tajusid ema pigem aktsepteervana 95% ja isa 88% õpilastest. PART teooria ennustab, et inividid, kes kogevad tõrjutust lapsevanema või hooldaja poolt – eriti lapsed – kogevad tõenäoliselt hilisemas elus moonutatud vaimset mina kujutlust, samuti ka teiste kujutlust ning maailma ümber nende (Rohner, 2004).

Vaadeldi ka seoseid PARQ-i alaskaalade tasemel võrreldes omavahel kinnipeetavate gruppi ja kontrollgruppi. Kinnipeetavad hindasid ema agressiivsust, tõrjumist ja kontrolli kõrgemaks võrreldes kontrollgrupiga. Isa tõrjumist ja kontrolli pidasid samuti kinnipeetavad kontrollgrupist kõrgemaks.

Vastus hüpoteesile (1) : Kinnipeetavate hulgas tajutakse vanematega suhteid halvematena.

Uuriti, kui suur osa kinnipeetavatest on võrreldes kontrollgrupiga psühholoogiliselt hästi kohanev. Heale psühholoogilisele kohanemisele viitavad skoori sai 86% kinnipeetavatest ja kontrollgrupis 90% vastanutest. Kübar (2010) toob võrdluseks Eesti õpilaste valimil läbiviidud uuringu (Kolk, 2009), kus 91% vastanutest oli hästi kohanenud. Võrreldes kinnipeetavatega (52% vastanutest) esineb kontrollgrupis vähem isikuid – 39% vastanutest, kellel on depressioonile omaseid tunnuseid (skoor üle 35), siiski on see näitaja üsna kõrge. Kübar (2010) toob välja, et Eesti õpilaste valimil läbiviidud

uuringus (Kolk,2009) sai 30% vastanutest skoori, mis viitab depressioonile omaste tunnuste olemasolule.

Leiti, et kontrollgrupi psühholoogilist kohanemist/ kohanematust ennustavad suhted emaga. Leiti ka, et psühholoogiliselt hästi kohanuvad kinnipeetavad tarvitavad vähem alkoholi ja narkootikume. Antud seost psühholoogilise kohanemise ja vanematega suhete tajumise vahel on leidnud ka varasemad uuringud ning leidnud, et see seos on universaalne (Cournoyer, Sethi & Cordero, 2005).

Alkoholi ja narkootikumide kasutamine oli seotud sellega, kuidas tajuti suhteid ema või isaga – mida tõrjumamana isa tajuti, seda rohkem kasutati alkoholi ja narkootikume. Alkoholi tarvitamisel ületasid keskmise skoori (>11) 66% kinnipeetavatest eestlastest ja 41% kinnipeetavatest mitte-eestlastest, kontrollgrupis 30% vastanutest. Narkootikumide tarvitamisel ületasid keskmise skoori (>11) 20% kinnipeetavatest eestlastest ja 40% kinnipeetavatest mitte-eestlastest, kontrollgrupis 20% vastanutest.

Vastus hüpoteesile (2): Kontrollgrupi hulgas on oluline seos psühholoogilise kohanemise ning emaga suhete tajumise osas, kuid oluline seos puudub isaga suhete tajumises. Psühholoogilise kohanemisega on alkoholi ja narkootikumide tarvitamine oluliselt seotud. Psühholoogiliselt paremini kohanenud isikud kasutavad vähem narkootikume ja alkoholi.

Antud töös uuriti, kumb vanematest on nii kinnipeetavate kui ka kontrollgrupi isikute arvates mõjutanud rohkem tema arengut. Kinnipeetavatest hindasid ligi pooled (49%) ema ideid olulisemaks ja üle poole (58%) ema rolli tähtsamaks. Samuti hindasid ka kontrollgrupist ligi pooled (49%) ema ideid olulisemaks ja üle poole (66%) ema rolli tähtsamaks. Nende andmete põhjal osales isa lapse elus keskmisest rohkem 53% kinnipeetavatest ja 67% kontrollgrupist.

Uuriti kinnipeetavate ja kontrollgrupi erinevusi isiksuseomadustes. Leiti, et kinnipeetavatel oli kõrgem Neurootilisus ja Meelekindlus. Varasemad uuringud on samuti näidanud, et antisotsiaalse käitumisega isikute omadused erinevad just Neurootilisuse poolest (nagu on viidanud Allik, Mõttus & Kõöts, 2009).

Vastus hüpoteesile (3): Kinnipeetavatel on EPIP-NEO skaalas kõrgem Neurootilisus ja Meelekindlus ning madalam Avatus.

Piirangud

Käesoleva uurimustöö kontrollgrupi mitte-eestlastest valim oli suhteliselt väike -10 inimest-, kuid põhigruppi kuulus 56 mitte-eestlast. Sellega seoses ei saanud teha analüüsi ja leida erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, kuid Kübar (2010) leidis, et vanematega suhete tajumises kahe grupi vahel olid erinevused vaid PARQ alaskaalades.

TÄNUAVALDUSED

Täna juhendajaid Kenn Konstabelit, Kalev Saart ja Piret Aruniiti juhendamise ja toetuse eest. Täna Triin Kurrikoffi heatahtlikuse ja abivalmiduse eest.

Täna Tallinna Vana-Kalamaja õppealajuhatajat Lea Vaaderpalli ja Vanalinna Täiskasvanute Gümnaasiumi psühholoogi Maire Enderit ning Tartu Täiskasvanute Gümnaasiumi psühholoogi Andres Valki, kes aitasid koguda uurimustööks oluliselt vajaliku valimi.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Anne-Liis Sirol

Viited:

- Allik, J., Möttus, R., Kõöts, L. (2009). *Alaealiste ja noorte kinnipeetavate isiksuseomaduste ja kognitiivsete võimete hindamine*. Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi ja Tartu Ülikooli koostööprojekti lõpparuanne. Tartu: Tartu Ülikooli Psühholoogiainstituut.
- Bierhoff, H.-W. (2002). *Prosocial Behavior*. Psychology Press.
- Blackburn, R. (1999). *The psychology of criminal conduct: Theory, research and practice*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Cournoyer, D.E., Sethi, R., & Cordero, A. (2005). Perceptions of parental acceptance-rejection and self-concepts among Ukrainian university students. *Ethos*, 33(3), 335-346
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *Professional manual: Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Finley, G., Schwartz, S. (2004). The Father Involvement and Nurturant Fathering Scales: Retrospective measures for adolescent and Adult Children. *Educational and Psychological Measurement*, 64(1), 143-164.
- Henry, C.S., Robinson, L.C., & Wilson, S.M. (2004). Adolescent perceptions of their family system, parents' behavior, self-esteem, and family life satisfaction in relation to their substance use. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 13(2), 29 – 59.

- Kolk, K. (2009). *Tajutud suhted vanematega, isa osalemine murdeealise elus ja nende seosed murdeealise psühholoogilise kohanemise, depressiooni ja alkoholi tarbimisega*. Tartu: Tartu Ülikooli Psühholoogia Instituut.
- Kõiv, K. (2003). Kogu kooli haaravad preventiivsed meetmed kui võimalus töös antisotsiaalse käitumisega õpilastega.
In: K. Kõiv (ed.), *Antisotsiaalse käitumisega õpilased*. Artiklite kogumik. Tartu: Kristi Kõiv, 13-18.
- Kõiv, K. (2003). Sotsiaalsete oskuste treeningu mõju treeningus osalenute kiusamiskäitumisele koolikiusamise taustal.
In: K. Kõiv (ed.), *Antisotsiaalse käitumisega õpilased*. Artiklite kogumik. Tartu: Kristi Kõiv ja Martin Poobus, 35-39.
- Kõiv, K. (2010). Riskikäitumise ennetuse ja sekkumise temaatika põhikooli inimeseõpetuses.
In: K. Kõiv, M. Oja, H. Möttus jt, *Sotsiaalsed. Valdkonnaraamat põhikooliõpetajale*. Haridus- ja Teadusministeerium. Eksamikeskus
- Kübar, K. (2010) Vanematega suhete tajumine ja antisotsiaalne käitumine. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Miller, J.D., Lynam, D., Leukefeld, C. (2003) Examining Antisocial Behavior Through the lens of the Five Factor Model of Personality. *Aggressive Behavior* 29, 497-514.
- Möttus, R., Pullmann, H., Allik, J. (2006). Toward more readable Big Five personality inventories. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(3), 149-157.
- Radloff, L.S. (1977). The CES-D scale: A self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychology Measurement*, 1, 385-401.

- Radloff, L.S. (1991). The Use of the Center for Epidemiologic Studies Depression Scale in Adolescents and Young Adults. *Journal of Youth and Adolescence*, 20(2), 149-166.
- Reid, J. B., & Eddy, J. M. (1997). The prevention of antisocial behavior: Some considerations in the search for effective intervention. In: D.M. Stropp, J. Breiling & J.D. Maser (Eds.), *Handbook of antisocial behavior*. New York: John Wiley & Sons, 343-356.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., Cournoyer, D. E. (2011). Introduction to Parental Acceptance-Rejection Theory, methods, evidence, and implications. *University of Connecticut*.
- Rohner, R.P.(2004). The Parental "Acceptance-Rejection Syndrome": Universal Correlates of Perceived Rejection. *American Psychologist* 59 (8) , 830-840.
- Rohner, R. P. (2005). Parental Acceptance-Rejection/ Control Questionnaire (PARQ/Control): Test Manual. In R. P. Rohner, & A. Khaleque (Eds.), *Handbook for the Study of parental acceptance and rejection*, 327-334. Storrs, CT: Rohner Research Publications.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. (2005). Personality Assessment Questionnaire (PAQ): Test Manual. In R. P. Rohner, & A. Khaleque (Eds.), *Handbook for the Study of parental acceptance and rejection*, 187-226. Storrs, CT: Rohner Research Publications.
- Walker, H.M., Colvin, G., Ramsey, E. (1995). *Antisocial behaviour in school: Strategies and best practices*. Pacific Grove: Books/ Cole publishing Company.
- Warden, D., Christie, D. (1999). *Teaching social behavior: Classroom activities to foster children's interpersonal awareness*. London: David Fulton Publishers.